

Egy olvasmánytárgyalás eredményének vizsgálata

MÓRA: GERGŐ JUHÁSZ KANALA

A módszertani elméletek és gyakorlati törekvések az oktató-nevelő tevékenység eredményét kívánják fokozni. Munkánk eredményének számbavétele vagy megerősít bennünket eljárásunk helyességében, vagy éppen arra figyelmeztet, hogy célkitűzésünk és eszközeink összehangolása nem teljes. Egyes nevelési és tanítási feladat megoldásának sikerességét teljes objektivitással és tudományosan is megbízható módon ritkán végezhetjük el. Azonban a rendelkezésünkre álló egyszerű eszközök mégis elegendők arra, hogy a tanulócsoporthoz vagy egy-egy tanuló meghatározott szűk területen elért eredményét objektíven „mérhessük”. A gondosan végzett vizsgálat tudományosan is értékesíthető adatok birtokába juttat bennünket. Napi munkánk keretében erre ritkán találunk alkalmat. Az azonban elengedhetetlen, hogy a tanítási feladatok egyes részleteinek megoldását elfogadható módszerrel vizsgáljuk, eredményeinket megbízható mérések alapján számszerűen is kifejezzük, és így alkalmas kiindulópontot nyerhessünk eljárásunk helyességének elbírálásához.

Szükségeselem tartom hangsúlyozni azt, hogy a hosszú pedagógiai gyakorlattal rendelkező nevelők a tanítási és nevelési eredmények (nagymértékben szubjektív) értékelésében legtöbb esetben *gyakorlatilag* megbízhatóak. Az értékelést befolyásoló szubjektivitás azonban az adatok, eredmények összehasonlíthatóságát veszélyezteti, sőt sok esetben kizárja. Ezért az általánosítások és nagyobb horderejű következtetések megalapozásához objektív módszert kell alkalmazni.

Fejtegetéssel igazolni kívánom, hogy a tanítási eredmények objektív felmérése olyan területeken is szükséges, ahol ezt rendszeresen nem szoktuk elvégezni, és egyben kísérletet teszek egy viszonylag könnyen alkalmazható eljárás ismertetésére. E kettős célokat egy konkrét tanítási egység kapcsán végzett vizsgálataim bemutatásával próbálom megoldani.

A vizsgálati adataim értékelése, elemzése, és az azokból levonható következtetések az általánosítások alapjául szolgálnak. Ezzel további, harmadik feladatot is szeretnék megoldani.

Első célokom megvalósítását fejtegetéseim minden része hivatott szolgálni. Ezért erre csupán a befejező részben térek vissza. Tárgyalásunk gerincét tehát:

- A) egy konkrét vizsgálat bemutatása,
- B) néhány vizsgálati adat ismertetése, és
- C) az ezekből levonható következtetések alkotják.

A) *Egy olvasmánytárgyalás néhány eredményének vizsgálata*

a) *A probléma felmerülése.* A gyakorló iskola egyik III. osztályában Móra Ferenc: Gergő juhász kanala című olvasmányt kellett B. P. II. éves hallgatónak tárgyalnia. A hallgató a feladatot nehéznek tartotta és mint utólag kiderült, nem is tudott annak maradéktalanul megfelelni. Kérdés, milyen feladatokat jelentett az olvasmány tárgyalása, hogyan oldotta meg ezeket a tanító, mi volt az esetleges hiányosságok oka.

Vegyük szemügyre, milyen feladatok elé állít bennünket ennek az olvasmány-nak a tárgyalása! Olvassuk el annak szövegét!

GERGŐ JUHÁSZ KANALA

(Móra Ferenc)

Mátyás királynak egyszer hírül vitték HIRVIVŐI, hogy valahol a kecskeméti PUSZTAKON él egy olyan JUHÁSZ, akin még nem fogott ki senki EMBERFIA. Több esze van, mint a BUDAI BÍRÓNAK, pedig az már csak okos ember, mert még a HAJDÚK-KAL is DEAKUL BESZÉL. Gergő juhásznak hívták ezt a FURFANGOS pusztai embert.

NOSZA szalajtotta a király KENGYELFUTÓJÁT a kecskeméti BUCKÁK közé: mondja meg Gergő juhásznak, hogy tekintsen be Budavárába, szeretne vele megismerkedni.

Gergő juhász semmit se szólt, azt is lassan mondta, csak magára kapta ünneplő ruháját, jütytített egyet a Gurujj kutyának, aztán megindult Budavár felé.

NEGYEDNAPRA fel is érkezett, de a palota kapuján nem akarta beereszteni az ALABÁRDOS vitéz a Gurujj kutyát, mert hogy azt nem hívta a király. Azt mondta, hogy vigyáz ő rá, míg a gazdája visszajön. Gergő juhász belenyugodott.

Hanem a királlyal annál TISZTESSÉGTUDÓBBAN beszélgetett a juhász. Olyan PAROLÁT ADOTT neki, hogy csak úgy csattant, mind összeszaladtak rá az udvari cselédek.

De a király is nagyon szíves volt hozzá, maga vezette körül KINCSESHÁZÁBAN. — No, juhász, mire becsülsz ezt a sok drágaságot? — kérdezte tőle nagy NYAJAS-SÁGGAL.

— ALÁSSAN MEGKÖVETEM, uram királyom, szép ez nagyon, majd belevakul az ember, de azért egy kis háromnapos csendes tavaszi eső mégis csak többet ér.

A király elnevette magát, hogy így meg tudott felelni a juhász. Mert csakugyan, ha nincs eső a tavaszi vetésre, nem terem búza, nem lesz kenyér, s nincs mit enni. Mert mégis csak a kenyér a legdrágább kincs.

Abban az esztendőben NYILVÁN nem voltak SZÜKIBEN az esőnek, mert DÉL-EBÉDNÉL az asztal csak úgy görnyedt a sok étel alatt. Mindenkinék a tányérja mellé oda volt készítve a KAKASTEJES fehér cipő. Piros a héja, mint a rózsza, lágy a bele, mint a selyem.

Hozták a szakácsok az első FOGÁST: az aranyszínű tyúkhúslevest. Abogy betálatták, azt mondta a király:

— Lássunk hozzá, urak; HUNCUT, aki meg nem eszi a levesét!

Mert majd el is feledtem mondani, hogy a BÁRÓK, GRÓFOK, HERCEGEK mind ott ültek a király asztalánál, de azért a király jobbján mégis csak a juhász ült. Kínálgatta is erősen:

— Ne kérsd magad, Gergő fiam, mondom, HUNCUT, aki a levesét meg nem eszi.

— Az ám, uram király, de nekem nem adtak kanalat, — felelte a juhász.

Nem ám, mert meg volt parancsolva az INASOKNAK, hogy felejtessenek el Gergőnek kanalat adni. Kíváncsi volt rá a király, hogy vágja ki magát a juhász a CSÁVÁBÓL. Hanem azért mégis úgy tett, mintha nagyon haragudnék.

— Ejnye, JEGES TERINGETTE! — fordult a cselédnéphez —, mindjárt hozzatok egy ezüstkanalat az én vendégemnek, vagy HÁTRA KÖTTETEM A SARKATOKAT.

Kifordult az öreg fő-főinas, aki előre be volt tanítva, de csak SEBTIBEN visszajött: — FÖLSÉGES királyom, a királyné asszony elvitte az ASZTALFIA kulcsát, nem lehet kanalat kivenni.

— Sose búsulj, uram király — legyintett Gergő juhász a kezével —, nem maradok én azért éhen.

Avval szép csendesesen LEKANYARÍTOTT egy PILLÉT a KAKASTEJES cipőből, kiszedte és megette a belit, üresen maradt héjával pedig olyan szépen kikanalazta a levest, hogy egy csepp sem maradt a tányérban.

Az urak csak összenéztek, amikor egyszerre csak megszólal a juhász nagy HIDEG-VÉRREL:

— Hanem most már HUNCUT ám, aki a kanalat meg nem eszi, mint én az enyémet. Három falatban lenyelte a cipőhéját, amellyel a levest bekanalazta.

Lett erre olyan nevetés, hogy kihallatszott Budavárából.

Mátyásnak annyira megtetszett Gergő juhász MAGAFELTALÁLÁSA, hogy egy tarisznya arannyal eresztette útnak ebéd után.

Azt hazavitte Gergő Kecskemétre. Azaz, hogy nem az egészet, mert egy aranyat odahajított az AJTÓNALLÓNAK, amiért a Gurujj kutyának gondját viselte. Űr lett Gergő juhász a sok pénzből. Ezután piros csizmában őrizte a juhokat és mézeskalácson tartotta a Gurujj kutyát.

Meg is maradt az emlékezete. Miféleképp még most is azt mondják az olyan emberről, aki sebészen elvégzi az ebédet, vacsorát:

— Bekapta, mint Gergő juhász a kanalát!

A szépirodalmi olvasmány tárgyalásának általános célját figyelembe véve, jelentős irodalmi élményt kívánunk nyújtani ezzel az olvasmánnyal is. Meg kell éreznie a gyermeknek a kifejezések gazdagságát, és élveznie kell azok szépségét; a tárgyalásnak fejlesztenie kell a tanulók beszédkészségét; gazdagítani kell fogalmi- és szókészletét (nem az egyiket és nem a másikat, hanem mindkettőt együtt!). Meg kell éreztetni a tanulókkal az olvasmányban rejlő pedagógiai értéket, amellyel a találékony, az eszes ember megbecsülésére hívjuk fel a gyermek figyelmét. Fontos szerepe van Móra olvasmányában a hangulati elemeknek. Tehát ezt is meg kell éreztetni, egyébként a tárgyalásból hiányoznák az igazi zamat.

A mintegy kétoldalmi terjedelmű olvasmány az átlagosnál hosszabb. Ez nem is lenne baj, ha nem fordulna elő benne sok szó, kifejezés, fordulat, amit a tanulók legtöbbször nem ismer.

Tehát a rendelkezésre álló 45 perc alatt megoldhatom-e mindezt, vagy legalábbis a legfontosabb feladatokat?

b) *A vizsgálat anyagának kijelölése.* Meg kell vizsgálnom, hogy az előttem álló számos feladat közül a viszonylag objektíven ellenőrizhetőket hogyan valósítottam meg. Mit tudok az olvasmánytárgyalás eredményeként objektíven lemérni? Meg kell keresnem a vizsgálat végrehajtására alkalmas módszert.

Legkézenfekvőbbnek látszik annak vizsgálata, hogy az olvasmányban szereplő kritikus szavakat vagy azok egy kiszemelt részét megértették-e, illetőleg helyesen értették-e meg a tanulók. (A kritikusnak vélt szavakat az olvasmány szövegében nagy betűkkel szedtük.)

Tapasztaltuk, hogy valamely idegen nyelvű szöveg megértésének alapvető feltétele, hogy értsük a szöveg egyes szavait. Sok esetben egy-egy ismeretlen szó jelentésére a szöveg összefüggéseinek segítségével rájövünk. Ha sok az ismeretlen szó, akkor szótárhoz kell fordulnunk. A szavak jelentésének tisztázása nélkül lehetetlen az írásmű megértése. Hogyan beszélhetnénk ebben az esetben az írásmű szépségeinek élményszerű átéléséről?

A szépirodalmi alkotások egyik alapvető feladata az olvasó gyönyörködtetése. E cél megvalósításának egyik fontos eszköze a szép stílus. Vajon élvezhetjük-e a stílus szépségeit a szavak, kifejezések helyes ismerete nélkül. Aligha!

Ezért vizsgálatunkat az alapkérdésre korlátozzuk: megértették-e a tanulók az olvasmányban szereplő új, ismeretlen kifejezéseket, illetőleg mennyiben sikerült a már esetleg hallott szavak fogalmi tisztázása? Ennek az egy kérdésnek részleges vizsgálata számos egyéb probléma megoldásában is segít bennünket.

c) *Milyen módszerrel végezzük a vizsgálatot?*

Az olvasmányt három tanulócsoporthoz tárgyalattuk. A vizsgálat erre a három csoportokra terjedt ki. Így a vizsgálatnál több módszert is alkalmazhattam, és az eredményeket összehasonlíthatom. A három III. osztályos tanulócsoporthoz a, b, c betűkkel jelölöm.

Mindhárom tanulócsoporthoz néhány napos időközrel más-más nevelő tárgyalta az olvasmányt. A nevelők a vizsgálatról megelőzően nem tudtak, így a tárgyalás során különleges szempont nem érvényesült.

A vizsgálatnak három részmozzanata volt:

1. annak megállapítása, hogy az olvasmány tárgyalása után a tanulók az olvasmányból melyik szót nem értették meg saját megállapításuk szerint;
2. annak vizsgálata, hogy az általunk kiemelt szavak közül, melyeket nem értenek helyesen a tanulók;
3. néhány ellenőrző utóvizsgálat.

A vizsgálat ütemzése a következő volt:

Az 1. mozzanat:

Az a. csoport 10 héttel a tanítás után aláhúzta a tankönyvben az olvasmány ismeretlennek vélt szavait. A nevelő erről névszerinti kimutatást készített.

A b. csoport tanulóit a nevelő együttes jelenlétükben megkérdezte, hogy az előzőleg újból átolvasott olvasmányból mely szavak értelmével nem voltak tisztában. Erről a nevelő összesített kimutatást készített.

A c. csoport tanulói az olvasmány tárgyalása után négy nappal a könyvben aláhúzták azokat a szavakat, amelyeknek értelme nem volt előttük világos. Erről is összesítést készítettünk.

A három kimutatásból ismét összefoglaló összesítést állítottunk össze. Ennek alapján állapítottuk meg, mely szavak megértése körül mutatkoznak zavarok. A táblázat adatait összehasonlítottuk az általunk kritikusnak (nehéznek) talált szavak jegyzékével.

A 2. mozzanat:

Mindhárom csoportnál az olvasmány tárgyalását követő 10–11. héten végeztük a vizsgálat második mozzanatát.

Az a. csoport mozzanataival a tanítási órán kívül egyenként beszélgettem. A beszélgetést így kezdtem: „Az olvasókönyvetekből kiírtam néhány szót. Szeretném, ha megmondanád, mit jelentenek a szavak, vagy kifejezések! Minden szót úgy magyarázol meg, ahogyan akarod. Az a fontos, hogy megmondd, mit jelent a szó. Próbáljuk meg! Mit jelent ez a szó: „könyv”... „háztető”... „szorgalmas”? (A próbaszavak arra szolgálnak, hogy a tanulók megértsék és begyakorolják teendőjüket.)

A szükséges további tájékoztatást egyenként adtam meg. Legtöbb gyermek a feladatot könnyen megértette. Azután megkezdtek a kiemelt szavakkal kapcsolatos vizsgálatot. Az egyes szavakat minden magyarázat nélkül soroltam fel a tanulóknak. Mind a kérdést, mind a választ hangszalagra (magnetofonra) vettem. A tanulókat a vizsgálat után elkülönítettük azoktól a tanulóktól, akik még a vizsgálat előtt álltak.

A b. és c. csoportnál ezt a vizsgálatot kérdőív felhasználásával végeztük. A kérdőíveket írógéppel készítettük. Azon a rövid kitöltési utasítás után egymás alatt külön-külön sorban feltüntettük az egyes szavakat úgy, hogy minden szó jelentésének felírására elegendő hely maradt. A kérdőíven a következő 21 kifejezés szerepelt: fufungos, huncut, nyájas, tisztességtudó, kakastejes cipő, nyilván, alássan megkövetem, hidegvérrel, parolát ad, bucka, nosza, senki emberfia, hírvívő, bíró, hajdú, deákul beszél, negyednapra, alabárdos, ajtónálló, kengyelfutó, kincses-ház.

Minden tanuló addig dolgozhatott a lap kitöltésével, amíg azzal el nem készült. A kitöltés ideje 20—42 perc között volt.

Az a. csoport tanulóival a vizsgálat végén, a b. csoporttal a kérdőív kitöltése előtt közöltük, a b. csoporttal pedig külön nem közöltük, hogy melyik olvasmányból vettük a szavakat.

A 3. mozzanatot csupán néhány tanulóra terjesztettük ki. A kérdőíves módszerrel vizsgáltak közül 2 kitűnő, 1 közepes, és 1 elégséges rendű tanulót három hónappal az első vizsgálat után szóbelileg ismét kikérdeztük.

B) A vizsgálat adatainak feldolgozása, eredmények

Az a. csoportról készült hangszalagfelvétel alapján felfektettem minden tanuló egyéni lapját. A lapok egy-egy tanuló teljesítményét mutatták a kérdőívhez hasonló módon.

Az egyéni lapok és kérdőívek felhasználásával összeállítottam külön-külön lapokon az egyes szavakra kapott válaszokat. Ezek az összesítések a vizsgálat tárgyát képező szavak értelmezésének variációit mutatják.

Az adatok sokfélesége miatt valamennyi feldolgozott eredmény közlése nem lenne célszerű, ezért csupán olyan adatokat mutatok be, amelyekre az értékelés során támaszkodni kívánok.

a) Az A) pontban közöltük az olvasmány teljes szövegét. A szövegben nyomda-technikailag kiemeltük azokat a szavakat, amelyekről feltételeztem, hogy nem minden tanuló ismeri azokat. Mintegy 40 ilyen *kritikus* szót találtam. Feltételezésem helyességét még nem ellenőrizhettem, mivel a vizsgálat az olvasmánytárgyalás után történt, továbbá a kritikusnak talált szavak nagy száma — valamennyinek vizsgálata esetén — a vizsgálatot késleltette volna. Erre az olvasmány tárgyalását megelőzően más csoportnál kerül sor.

A tanuló az 1. ütemben megjelölték azokat a szavakat, amelyeknek értelmét nem ismerik. Ezek összeállítása a következő:

	a. csop.	b. csop.	c. csop.	a, b, c, összesen	%
A tanulók száma:	28	28	10	66	100,—
<i>Ismeretlen szavak:</i>					
parolát ad	9	—	10	19	28,8
deákul beszél	8	3	8	19	28,8
alabárdos	5	1	7	13	19,7
hidegvérrel	—	3	10	13	19,7
pille	5	1	6	12	18,2
kengyelfutó	4	1	6	11	16,7
nyájassággal	3	1	5	9	13,6
csáva(csávából)	—	2	7	9	13,6
kakastejes	—	—	7	7	10,6
magafeltalálása	—	—	7	7	10,6
tisztességtudó	7	—	—	7	10,6
hírvivő	—	—	6	6	9,1

jeges teringette	—	2	4	6	9,1
sebtiben	5	1	—	6	9,1
bucka	—	2	3	5	7,6
emberfia	—	—	4	4	6,1
bíró	—	—	4	4	6,1
furfangos	—	1	2	3	4,5
asztalfia	—	—	3	3	4,5
fogás (főnév)	—	—	3	3	4,5
alássan megkövetem	2	1	—	3	4,5
nyilván	1	2	—	3	4,5
nosza	2	1	—	3	4,5
szűkiben	—	—	2	2	3,0
puszta	—	—	1	1	1,5
sebtiben	—	—	1	1	1,5
belevakul	—	—	1	1	1,5
hajdú	—	1	—	1	1,5
fölséges	—	1	—	1	1,5
összes szó	12	16	22	29	

1939-ben Cser János 1000 tanuló szabad asszociációs módszerrel végzett vizsgálati eredményeit dolgozta fel. A vizsgálat során a 10–14 éves tanulók feladata az volt, hogy 15 percen át versenyszerűen írják le azokat a szavakat, amelyek éppen eszükbe jutnak. A vizsgálat eredményeit a gyakorisági szótár tartalmazza, amelyben minden olyan szó szerepel, amely az 1000 gyermek közül legalább kettőnek a lapján előfordult. A mi tanulóink által ismeretlennek jelzett szavak közül a gyakorisági szótárban csupán a *csáva* szó fordult elő 2/10 mutatóval. Ez azt jelenti, hogy a 10 éves korcsoportnál kettes gyakoriságú szó. Az általam vizsgált szavak közül csak a *huncut* 2/12, a *bíró* 17/10 mutatóval szerepel a szótárban. A *kengyelfutó* szóösszetétel első tagja, a *kengyel* szó 2/13, a *délebéd* kifejezés második tagja, az *ebéd* 31/10 mutatóval szerepel. Nem vitatható tehát, hogy az olvasmány *nehéznek*, esetleg *ismeretlennek* vélt szavait a gyermek vagy egyáltalán nem használja, vagy csak igen ritkán. Ez utóbbi esetben nem bizonyos, hogy a szót helyes értelemben alkalmazza. Ezért volt szükség annak vizsgálatára, hogy a gyermekek saját „bevallása” mennyire megbízható, és a kritikusként vélt szavak értelmével ténylegesen milyen mértékben vannak a tanulók tisztában.

b) A vizsgálat tárgyát képező szavak közül csak a legjellemzőbbekre vonatkozó adatokat kívánok közölni.

FURFANGOS. E szó helyes értelmének ismerete nélkül nem képzelhető el az olvasmány lényegének megértése. Kedvezőnek tekinthetnénk, ha csupán 3 gyermek nem értette volna meg, amint ez a tanulók vallomásából kitűnik.

Ténylegesen azonban sokkal többen nem értették meg a szó igazi jelentését. Így például a gyermekek 36%-a szerint a szó „tréfás, vicces ember” jelent. Egyetlen gyermek használta a szó értelmezésénél a „ravasz” és egy a „betyár” kifejezést. Az Értelmező Szótár (É. Sz.) szerint a szó jelentése: valakinek a szándékain átlátó,

ügyes, ravasz, csalafinta személy. (II. k. 948. ol. — Bálint Sándor: Szegedi Szótár-aszerint *furfangos* mn. ravasz, fortélyos. (I. m. I. köt. 480. o.).

SENKI EMBERFIA. Mai nyelvhasználatunkban ritkán fordul elő. Miután a szóösszetétel mindkét tagját jól ismerik a tanulók, az az „érzésük”, hogy magát az összetett szót is helyesen értik. Különösebben nem gondolkodnak a szó jelentésén. Amikor felhívást kaptak, hogy mondják meg a szó jelentését, akkor derült ki, hogy a tanulók 16,5%-a meg sem kísérelte a választ. Helyes, vagy elfogadható értelmezést: csupán 45% adott. Akadt 2 tanuló, aki a kifejezést káromkodásnak véli, egy — egyébként igen értelmes tanuló — úgy véli, hogy olyan emberről van szó, akinek nincs apja; anyja stb.

PAROLA, PAROLÁT AD. A gyermekek szerint 19 nem ismeri a szót. Ténylegesen nem érti az

- a. csoportban 3
- b. „ 1
- c. „ 2 tehát csupán 6 tanuló.

A 6 tanuló közül 4-nél szerepelt az ismeretlen szavak között, tehát kettő nem jelölte meg ismeretlennek. A 6 közül 3 tanuló nem adott semmi választ, a 3 hibás felelet a következő: „a kezére ütött, pacsit ad a gyerekeknek” (tehát a szót csupán: szűkebb értelemben ismeri); „egy nagy sapka”; „vitatkozik és huncut”. Az É. Sz.: *Parolát adott* = a lendületes kézfogas kifejezése; kézzel másnak a tenyerébe csapás: üdvözlésül, rendszerint valamilyen ígéret, egyezség, adott szó megerősítésének jelképe. (V. köt. 663. o.)

A 9 éves gyermeknél a kifejezést megértettnek fogadjuk el, ha azt „kézfogas” vagy „tenyerébe csap” értelemben használja.

DEÁKUL BESZÉL. Saját maga szerint nem tudta 19 tanuló a szó jelentését. (29,8%/o). Helyes válasz: latinul beszél. (É. Sz. I. 975. o.)

A tanulók 44%-ánál volt helyes a felelet.

HUNCUT. A szót közhasználatúnak tekintjük. A gyermekek közül egy sem jelezte ismeretlennek. A kapott feleletek közül a legtöbbször a *játékos, tréfás, viccelős* szó szerepel. Egyetlen gyermek sem fűz a szóhoz olyan értelmezést, amely a Móra szövege által megkívánt jelentésnek megfelelne. A Szegedi Szótár ezt mondja: „Huncut mn. 1. csaló, hitvány, 2. hamis, pajkos (tréf.)” Sz. „Nincs egy huncut krajcárom se.” Az olvasmány szövege az 1. értelmezést kívánná. Ezzel a jelentéstartalommal a szó egyetlen tanulónál sem szerepel. Az É. Sz. III. köt. 379. oldalán található magyarázó szöveg jól tükrözi a szó sajátos *hangulattartalmát*. Ez érzik a tanulók válaszaik nagy részéből is (60%/o). A más becspására irányuló szándékot a válaszok 20%-a foglalja magában.

MAGAFELTALÁLÁSA. Ez a szó ebben az alakban és értelemben Móra alkotása. A tanulók csak ennek az olvasmánynak tárgyalása során találkozhattak vele. Ezért a szónak önálló jelentését nem is vizsgáltam. (Ez nem is lett volna célszerű.)

Az a csoport 13 tanulójának az olvasmányra utalva idéztem Móra eredeti szövegét és megkérdeztem, mit jelent ez a szó ebben a mondatban (lásd az olvasmányt). Az eredmény a következő:

1 helyes felelet: (Gergő feltalálta magát);

- 1 szükségtelenül általánosító, egyébként helyes válasz (ha elmegey valahova, ott feltalálja magát);
- 5 tanuló a kifejezés alatt azt érti, hogy Gergő maga találta fel a kanalat (vagy valamit);
- 6 tanuló válasza: nem tudom, hogy mit jelent.

Az első két feleletet elfogadom. Helyes válasz tehát 15,40%.

A b. csoport 4 kontroll-tanulója az előbbi kérdésemre a következő válaszokat adta:

- 1 kitűnő tanuló = Gergő saját maga találta fel, hogy kell megenni a levest;
- 1 kitűnő tanuló = maga találta fel a kanalat;
- 1 közepes tanuló = tetszett a királynak, amit Gergő feltalált;
- 1 elégséges tanuló = jól talált fel mindent a királynak.

Tehát egyik felelet sem helyes.

NYÁJAS. A NYÁJASSÁGGAL szó a közhasználatban elég gyakori. Cser János gyakorisági szótárában nem fordul elő. Tehát a gyermekeknél nem közhasználatú. Az olvasmánytárgyalást követően a tanulók 52%-a helyettesíti a szót a „kedves”, „barátságos”, „szíves”, „mosolygós” kifejezés valamelyikével. A tanulók 60%-a nyájakkal, báránnyal hozza összefüggésbe (a bárány őrzője, birkát hajt, a nyájokról gondoskodik). De 6%-ban szerepel a „kevély”, ugyanilyen arányban a „hízélgő” értelmezés. Akad azonban ilyen értelmezés is: „gazdag”, „sok pénze van”, „méltóság tudó” (2), „méltóságos”, „kezes”.

Az É. Sz. szerint = 1. másokkal való érintkezésben természete szerint barátságos, szíves, derűsen előzékeny. (személy). (V. k. 242. o.) Uo. *nyájasság* fn. A *nyájás* melléknévvel kifejezett tulajdonság, magatartás.

HAJDÚ. Mindössze egy tanuló (1,50%) jelezte, hogy nem ismeri a szót. A legtöbben úgy vélték, hogy a király vagy a bíró szolgáját, vagy egyszerűen szolgát jelent. 80% katonának, 20% csendőrnek tartja. 120% olyan magyarázatot fűz a szóhoz, amely szerint valamiféle ítélvégrehajtónak tekinti a hajdút, aki az embereket megöli; az embereket megveri és lefejezi; a szegényeket a bíró elé hurcolta stb.

ALÁSSAN MEGKÖVETEM. Az É. Sz. szerint a „megkövetem” kifejezés régi népies szólás, az udvarias és alázatos mentegetőzés formája.

A tanulóknak mindössze 4,50%-a vélte ismeretlennek. Ezzel szemben 23% semmi magyarázatot nem tudott adni, 28% a „kérem” szóval vélte helyettesíthetőnek. Akadt, aki „köszönöm”, „parancsol”, „rendes”, „mindjárt” stb. kifejezésekkel azonosítja.

HIDEGVÉRREL. A mai köznyelvben is elég gyakran előforduló szó. A tanulók már találkozhattak vele. Mégis 19,70% vélte ismeretlennek. A vizsgálat során a tanulók 410%-ánál találtam a szót ismertnek. A „bátran”, „nem fél”, „nem gyáva” kifejezéseket fogadtam el helyesnek.

Semmit sem mond róla 29%. Mind a három tanulócsoporthoz azonos arányban (10–100%) fordul elő a „mérgező” értelmezés. Előfordulnak a következő értelmezések is: nem haragszik, rögtön tör, ver, okosan, örömmel, mindent eltűr.

NYILVÁN. Az általam kritikusként vélt szavak között ez a legkedvezőbb helyen szerepel, mivel 69%-ban elfogadható értelmezést kaptam (biztosan, természetesen). A további válaszok sem voltak teljesen rosszak.

A többi feltételezetten nehéz szóra vonatkozó eredmény ismertetésére nem térek ki. Úgy vélem, végső következtetéseim levonására ezek az adatok is elegendők.

Tanulságosnak látom az egyes tanulók „eredményének” vizsgálatára utalni. — Általában meg kell állapítani, hogy nem akadt olyan tanuló, aki minden kritikus kifejezést helyesen értelmezett volna. A kiváló tanulók csaknem kivétel nélkül megközelítették a helyes értelmezést, a gyenge tanulóknál azonban feltűnő hiányosságokat találunk. Összehasonlításként közlöm egy-egy kitűnő, közepes és elégséges rendű tanuló eredményeit. A táblázatban csak a fontosabb szavak szerepelnek mind az első, mind a kontrollvizsgálat alkalmával nyert válaszokkal. Az elégséges rendű tanulóknál csak a kontrolladatokat közlöm.

	kitűnő		közepes		elégséges
	1	2	1	2	2
FURFANGOS	huncut	csalafinta	érdekes	tréfás	vicces
HUNCUT	tréfás	játékos	tréfás	tréfás	jó kedve van
NYÁJAS	kedves	kedves	méltóságos	elővigyázatos	—
TISZTESÉG-TUDÓ	illedelmes	udvarias	szófogadó	elvégzi a feladatát	tisztességesen beszél
NYILVÁN	valószínű	valószínű	lehet	lehet	nyilván jó tanuló
MEG-KÖVETEM	megmondom	a szolgák mondják	azonnal	megcsinálom	az úr megköveteli
PAROLÁT AD	kezet fog	kezet fog	kézfogás	kezet fog	szép ruhát ad
BUCKA	domb	domb	kupac	domb	—
NOSZA	nos	bátorító szó	azonnal	szaladj	akkor mondják, ha valakivel beszélnek
DEAKUL BESZÉL	latinul	latinul	latinul	latinul	úgy beszél, mint a gyerekek

Ellenőrzésként elvégeztem a vizsgálatot eggyel magasabb osztály néhány tanulójánál is. Egy jeles rendű leánytanuló nem ismerte a hajdú, kengyelfutó, csáva szavakat. Ezekre semmi választ nem kaptam. De több szónak is helytelen vagy egészen hiányos

jelentést tulajdonít. Szerinte például a bucca = olyan ház, valahol hallottam, de nem jut eszembe; a furfangos = vidám, vicces ember; alabárdos = valamilyen őr; alássan = szívesen; megkövetem = megteszem; nyájas = hízelgő; sebtiben = dugva, nem akarja, hogy lássa a másik.

A vizsgálati eredmények részletesebb ismertetése fejtegetésem végső célja szempontjából szükségtelen. Ezért csupán még a vizsgálat két adatáról szólok.

a) Az egyik csoport tanulóitól megkérdeztük, hogy *miért* tetszett nekik ez az olvasmány. A következő válaszokat kaptuk:

1. Azért szeretem, mert érdekes szavak vannak benne.
2. Az tetszett nekem, hogy Gergő juhász ki tudta magát vágni a csávából.
3. (Nem adott választ.)
4. Sok idegen szóval és szép kifejezéssel ismerkedtem meg(?)
5. Azért szeretem, mert szép és vicces.
6. Szeretem, mert vicces mese.
7. Azért szeretem, mert vidám olvasmány.
8. Azért szeretem, mert érdekes és tanulságos olvasmány.
9. Azért szeretem, mert sok érdekesség van benne.
10. Azért szeretem ezt az olvasmányt, mert fugós (bizonytal furfangos), vidám, eszes ember (ember) volt Gergő juhász.

A tanulók közül kettő az olvasmány nyelvi szépségeire, szép szavakra utal, hármat a vidám hangulat ragadta meg, kettő érdekesnek találja, és csupán két válasz tükrözi azt, hogy Gergő juhász személye és magatartása keltette fel érdeklődését. Mindkét esetben a juhász leleményességét értékeli a tanulók. Nos, az író mondani-valójának lényege is ebben van: az eszes, találékony ember megbecsülést érdemel. Mátyás király is ezért hívatta magához és jutalmazta meg gazdagon az egyszerű juhászt.

b) Egy másik tanulócsoporttól azt kérdeztem *mi* tetszett az olvasmányban. E kérdés válaszában határozottan rá kellett mutatni arra a mozzanatra, ami különösen megnyerte a tanulók tetszését.

A megkérdezett 10 tanuló közül hatnak az a mozzanat tetszett, amikor Gergő megette a „kanalát”, a többi négy válasz: „a király megjutalmazta Gergőt”; „Gergő azt mondta a királynak... stb.” (két esetben fordult elő); „Gergő lekanyarított a cipőből és azzal ette a levest”.

Gergő találékonyágának próbatétele az a mozzanat, amikor kanál nélkül kellett megennie a levest. Ennek a megoldására csupán egy tanuló hivatkozik. Két tanulónak tetszett Gergő tréfás visszavágása, amikor ő állítja probléma elé a királyt és az urakat.

C) A felmérés eredményeinek néhány tanulsága

Az eredmények igen sokrétű elemzésre nyújtanak lehetőséget. Ennek ellenére csak a legszembeütőbb adatokat vizsgáljuk és ezekből vonunk következtetéseket.

1. A tanulók megkérdezése alapján összeállított táblázat azt mutatja, hogy 29 szót minősítettek ismeretlennek. Az előfordulási eset 182, megközelítő átlag tanulóként 3 ismeretlen szó. 13 tanuló akadt, aki egyetlen szót sem jelölt meg ismeretlennek (19,7%). Érdekes, hogy a legtöbb esetben a legjobb és a leggyengébb tanulók közül kerültek ki, akik egyetlen szót sem vagy csak egy-két szót jelöltek meg ismeretlennek. Ténylegesen egy sem akadt a 66 tanuló között, aki valamennyi kritikus szót ismerte volna.

Tehát: a tanulók a 9 éves korban általában nem alkalmasak saját tudásuk meghatározott keretek között történő ellenőrzésére sem. Vallomásaik megbízhatósága ezen a téren csekély. Hasonló esetben mégis kiindulópontot jelenthet, mert önvizsgálatuk alapján jelen esetben megállapítható, hogy mindhárom tanulócsoportnál maguk a tanulók jeleztek ismeretlen szavakat, még pedig elég magas (átlag 3 szó egy tanuló) előfordulással.

Előfordult, hogy a tanulók a szót ismeretlennek mondják, viszont elfogadható értelmezését adják. Például a „parolát ad” kifejezés esetében csupán 6 tanuló nem adott helyes választ, viszont 19 vélte megelőzően ismeretlennek.

2. Vizsgáljuk meg a „furfangos” és a „senki emberfia” kifejezések értelmezését. Az első szónak csak a kedélyes hangulatát érzik legtöbben. Alig néhány gyermek közelíti meg a helyes jelentést. Ezek sikeresen használják fel az olvasmány első bekezdésében található jellemzést (eszes, okos). A „senki emberfia” kifejezés nem annyira fontos, mint a „furfangos”. Ennek ellenére Gergő juhász furfangosságának megítélése, valamint az őt ért megtiszteltetés megértése szempontjából mégis lényeges szerepe van ennek a szónak is.

A többi szó hiányos értelmezését nem vizsgálva megállapítható, hogy az olvasmány mondanivalójának lényege szempontjából fontos szavak jelentését nem látják helyesen a tanulók.

A vizsgálat tárgyát képező szavak között sok olyan szó akad, amelynek ismerete nélkül az olvasmány mondanivalójának lényege megérthető. Ebből azonban nem következik, hogy az olvasmánytárgyalást elfogadható eredményűnek tekinthetjük, ha számos szó jelentése tisztázatlan marad. Sőt! Ebből levonható az alábbi néhány következtetés:

a) Ha a mondatban egyetlen szó jelentését nem ismerjük, ez zavarja vagy lehetetlenné teszi annak megértését. Kétségtelen azonban, hogy az olvasóban a bizonytalanság érzését ébreszti. A kis gyermek önálló meseolvasásánál is előfordul, hogy nem ért meg valamilyen kifejezést a szövegből. Gyakran megkérdezi a felnőttektől, még gyakrabban egyszerűen átfut rajta. Ez utóbbi azonban nem helyes.

b) Helytelen az a felfogás, hogy az olvasás tanításának célja csak az olvasási készség megszeresztetése. Ebbe az egyetlen feladatba ui. nem lehet mindent beleilleszteni, amit az olvasás tanításával elérni kívánunk. Ennek ellenére az értelmes olvasás fokozatának alapkövetelménye, hogy az olvasó értse az olvasott szöveget és amennyiben valamit mégsem értene, erre okvetlenül fel kell figyelnie, és meg kell keresnie azt a módot, ahogyan a megértéshez eljuthat.

c) A szépirodalmi olvasmány jelentős szerepet tölt be a tanuló irodalomesztétikai nevelése szempontjából. A nyelv szabályainak megfelelő, értelmes, kifejező, a magyar nyelv szépségeit csillogtató beszédet leginkább a kiváló íróinktól tanulhatja a gyermek. Ha azonban a gyermek beszédének fejlettsége nem éri el azt a fokot, hogy az író megérthesse, akkor e cél nem valósulhat meg. Nem képzelhető el, hogy meg nem értett fogalmakat jelentő szavakat vagy a sajátos hangulatot kifejező stílusfordulatokat a gyermek elsajátítsa és helyesen alkalmazza saját beszédében.

d) A kifejező készség elsősorban a szókincsre épül. Természetesen a beszélő számára „értelmes” szavak jöhetnek tekintetbe. A megértés nélkül elsajátított szavakat rövid időre megjegyezhetjük ugyan, azok azonban nem válnak élő beszédünk szerves részévé. Súlyosabban ítéljük meg a tévesen asszociálódott szavak szerepét. Ezeknek felhasználása a beszédet zavarossá, félreérthetővé teszi. Hiszen a beszélő más értelemben használja a szót, mint annak köztudomású jelentése. Tehát a hibás tartalommal megtanult szavak hátrányos terhet jelentenek a gyermek számára, amit helyrehozni

sokkal fáradtságosabb, mint egy teljesen ismeretlen kifejezés megtanulása. Ennek az a magyarázata, hogy a szót nemcsak az általánosított jelentéstől, hanem a szó és annak jelentése között keletkező feltételes kapcsolat élményalapjától is el kell választani. A szó első megértése ui. tudatosult élményre épülő értelmi tevékenység. A szó ismételt használata a gondolkodás vagy beszéd közben mindmennyi újabb megerősítést hoz létre a szó és jelentése között. Az így megerősödött kapcsolat feloldása gyakran csak fokozott erejű élmény segítségével sikerül. Amíg tehát a meg nem értett szó a gyermek számára gyakorlatilag megsemmisül, elméletileg pedig kis jelentőségűvé zsugorodik, a hibás jelentéssel elsajátított szavak zavaró, gátló terhet jelentenek számára.

3. Megállapítottuk, hogy a tárgyalt olvasmányban legalább 40 szó, sok sajátos kifejezés és jónéhány gondolat található, amit a megértés érdekében meg kell beszélni. Ez azt jelenti, hogy a 45 perces óra alatt percenként legalább egy fogalmat, vagy összetettebb gondolatot kell megértenie a gyermeknek. Tétélezzük fel, hogy a nevelő erre valóban kísérletet is tesz, az élmények, új benyomások sűrű egymásutánja a marandó kapcsolatok létesítését kizárja (retroaktív gátlás).

Mindebből következik ismét:

a) az ehhez hasonló feladatokat jelentő olvasmány tárgyalása az általános iskola III. osztályában egy tanítási óra keretében nem járhat kielégítő eredménnyel;

b) a gyermek számára felesleges terhet jelentő és gyakorlatilag nem értékesíthető szóhalmaz megtanítása akkor sem célszerű, ha ez egyébként a tanítási óra keretében megoldható volna.

Úgy vélem, hogy a csupán néhány szempont alapján végzett elemzés segítségével sikerült igazolnom annak szükségességét, hogy a tanításunk eredményének megbízható, minél objektívabb módszerrel történő felmérése elengedhetetlen. Az általam ismert vizsgálati módszer, valamint az eredmények feldolgozása és elemzése tekintében alkalmazott eljárás bármely általános iskolában felhasználható.

A módszertani kérdések iránt érdeklődő kartársaknak ajánlom dr. Kelemen László: Egy földrajzi fogalomkör megértésének neveléslélektani vizsgálata című tanulmányát (Pszichológiai Tanulmányok III. k. Budapest, 1961. 237–252. o.), mivel célkitűzésem megokolása — hallgatólagosan — megegyezik a hivatkozott cikkek a *verbalizmusra* és a *maximalizmusra* vonatkozó megállapításaival is.

A vizsgálat első és második részmozzanatának lebonyolításában, az adatok gyűjtésében és a számszerű táblázatok összeállításában Horváth Rózsa, dr. Soproni Lászlóné és Tóth Gyuláné kartársak, a magnetofonfelvételnél dr. Bálint Alajosné kartárs nyújtott segítséget.